

Civilization-Building Elements of Islamic Culture from the Perspective of the Supreme Leader*

 10.22034/CDRJ.2025.528116.1050

Abdolreza Abbasi

PhD student in Strategic Cultural Management, National Defense University, Tehran, Iran (Correspondence author)
rezaababbasi@yahoo.de

 0009-0000-0258-5514

Reza Maleki

Assistant Professor, Information Science and Epistemology, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran
rmaleki902@gmail.com

 0000-0003-3003-7018

Mohammadreza Jafari

PhD student in International Relations, University of Tehran, Iran
Jafari.m.r@ut.ac.ir

 0009-0009-8112-7460

ABSTRACT

The Supreme Leader has always paid special attention to the issue of culture as the main foundation and infrastructure of Islamic civilization and considers Islamic culture not only as a historical heritage, but also as a dynamic and civilization-building force.

The Supreme Leader has proposed a new theory of "New Islamic civilization" for the development of Islamic civilization and has always recommended and emphasized its creation as the ideal and general line of the Islamic system. In this article, the civilization-building Islamic culture has been analyzed by examining its characteristics, pillars, worldview and elements in the thoughts of various researchers and by comparing the results with the quotes, orders and messages of the Supreme Leader regarding some of the elements, this important question has been answered: what are the civilization-building elements of Islamic culture from the perspective of the Supreme Leader and are the civilization-building elements of Islamic culture considered by researchers different from the elements considered by the Supreme Leader or are they similar?

Based on the results obtained in this research, which was conducted through a random selection of fourteen cultural elements; Enjoining good and forbidding evil, avoiding ethnic differences among Muslims and focusing on unity, the centrality of mosques and the role of religious places, avoiding petrification, avoiding and moving away from secularism, purity in action, manifestation of self-belief, serious attention to youth, monotheism, the centrality of the Quran, sincerity in action, revolutionary struggle, issuing jurisprudential rulings in accordance with the new needs of humanity and training specialized human resources and examining them have been achieved.

Received: 03/06/2025
Accepted: 04/08/2025

Keywords:

Islamic Culture,
Civilization,
Civilization-Building
Elements, Ayatollah
Khamenei.

* The contents of the Journal reflect the thoughts and views of the authors, and the Journal is not responsible for this.

عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی از منظر مقام معظم رهبری* (مدظله‌العالی)

10.22034/CDRJ.2025.528116.1050

عبدالرضا عباسی

دانشجوی دکتری رشته مدیریت راهبردی فرهنگی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

rezaabbasi@yahoo.de

iD 0009-0000-0258-5514

رضا ملکی

استادیار، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

rmaleki902@gmail.com

iD 0000-0003-3003-7018

محمدرضا جعفری

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه تهران، تهران، ایران

Jafari.m.r@ut.ac.ir

iD 0009-0009-8112-7460

چکیده

مقام معظم رهبری، همواره به مسئله فرهنگ به‌عنوان اصلی‌ترین پایه و زیرساخت تمدن‌سازی اسلامی توجه ویژه‌ای داشته‌اند و فرهنگ اسلامی را نه‌تنها میراثی تاریخی بلکه نیرویی پویا و تمدن‌ساز می‌دانند.

ایشان برای توسعه تمدن اسلامی، نظریه جدید «تمدن نوین اسلامی» را مطرح نموده‌اند و همواره ایجاد آن را به‌عنوان آرمان و خط کلی نظام اسلامی توصیه کرده و مورد تأکید قرار داده‌اند. مقاله حاضر، فرهنگ اسلامی تمدن‌ساز از طریق بررسی ویژگی‌ها، ارکان، جهان‌بینی و عناصر آن در اندیشه محققان گوناگون مورد واکاوی قرار گرفته و با تطبیق نتایج حاصل با نقل‌قول‌ها، فرمایش‌ها و پیام‌های مقام معظم رهبری درباره برخی از عناصر به این سؤال مهم پاسخ داده است که عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری کدامند و آیا این عناصر مورد توجه محققان، با عناصر مورد نظر مقام معظم رهبری متفاوت بوده یا مشابه‌اند؟

در این پژوهش، با انتخاب تصادفی چهارده عنصر فرهنگی - امریه معروف و نهی‌ازمنکر، پرهیز از اختلاف‌های قومی بین مسلمانان و تمرکز بر وحدت‌گرایی، محوریت مساجد و نقش‌آفرینی اماکن مذهبی، پرهیز از تحجرگرایی، اجتناب و گذر از سکولاریسم، خلوص در عمل، تجلی خودباوری، توجه جدی به جوانان، توحیدگرایی، محوریت قرآن، اخلاص در عمل، مجاهدت انقلابی، صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشر و تربیت نیروی انسانی متخصص - به بررسی این مهم پرداخته شده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳

واژگان کلیدی:

فرهنگ اسلامی، تمدن، عناصر تمدن‌ساز، آیت‌الله خامنه‌ای.

* مطالب مندرج در فصلنامه مبنی اندیشه‌ها و دیدگاه‌های نویسندگان است و از این بابت مسئولیتی متوجه فصلنامه نیست.

مقدمه

مقام معظم رهبری، با نگاهی جامع و عمیق به مسئله فرهنگ، آن را زیربنای اصلی تمدن‌سازی اسلامی معرفی کرده‌اند. ایشان فرهنگ اسلامی را نه فقط مجموعه‌ای از باورها و آداب، بلکه نظامی جامع و پویا می‌دانند که قادر است جامعه را به سوی پیشرفت، عدالت و تعالی هدایت کند. از این منظر، فهم دقیق مؤلفه‌ها و ابعاد فرهنگ اسلامی تمدن‌ساز از دیدگاه ایشان، ضروری و راهگشاست.

رهبر بصیر و آگاه انقلاب اسلامی با ترسیم خطوط کلی و نقشه راه در چهل سال دوم که با عنوان «بیانیه گام دوم انقلاب» صورت گرفته است، فصل جدیدی از زندگی جمهوری اسلامی را رقم زده‌اند. مورد تأیید همگان است که گفتمان انقلاب اسلامی متأثر از اندیشه‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای است (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۷).

فرهنگ، عامل و اساس تمدن است و در میانی اسلامی مهم‌ترین و اصلی‌ترین محور است. در بیانی دیگر فرهنگ زیربناست و ابعاد دیگر رو بنای فرهنگ هستند و با آن می‌توان به تمدنی پایدار دست‌یافت (رشیدی، ۱۳۹۱: ۱۶). اسپینگر^۱ معتقد بود، فرهنگ روح تمدن و تمدن کالبد فرهنگ است (آشوری، ۱۳۸۹: ۸). بر این اساس مبنا و مقدمات شکل‌گیری تمدن اسلامی را باید در فرهنگ اسلامی جست‌وجو کرد؛ حال آنکه عملکردهای گوناگون، بدون این کیمیای هستی‌بی‌حاصل خواهد بود.

مبانی نظری

تعریف مفاهیم

۱. فرهنگ

واژه فرهنگ^۲ از واژه‌های پر بحث است که تعاریف مختلفی برای آن بیان شده است. برخی از تعاریف بیان‌شده عبارت‌اند از:

1. Springer

۲. در زبان انگلیسی «culture» و عربی «ثقافة» نامیده می‌شود.

مایکل گیلسون^۱، فرهنگ را مجموعه‌ای از قواعد ناشناخته و چیزهایی که به‌عنوان امور طبیعی گرفته می‌شوند و در واقع به مسائل غیرعلمی بستگی دارند، می‌داند (مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی - بین‌المللی، ۱۳۷۴: ۱۹۰).

در تعریفی کلی فرهنگ را مجموعه پیچیده‌ای از دانش‌ها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه فرد به‌عنوان عضوی از جامعه از آن فرامی‌گیرد، تعریف می‌کنند. فرهنگ هر ملت، بازده اندیشه و ذوق و تجربه‌های آنان در گذشته و حال به شمار می‌رود؛ از اینجا است که هرچه قلمرو فرهنگی گسترده‌تر باشد، گروه بیشتری در ایجاد و تکمیل و سامان‌دهی آن بخش تلاش می‌کنند و همین مجاهدت و پویایی است که زمینه‌ساز ترقی و تکامل شده و عامل و اساس تمدن می‌شود (اسلامی فرد، ۱۳۸۹: ۱۴).

۲. فرهنگ اسلامی

اسلام طرز تفکر مخصوص به خود را دارد و به مسلمانان جهان‌بینی خاص خود را می‌آموزد تا عقاید، اعمال و اخلاق آنان بر اساس آن جهان‌بینی ساخته شود و رنگ اسلامی به خود بگیرد، لذا اسلام برای هر یک از مفاهیم تفسیر مخصوص خود را ارائه می‌دهد.

فرهنگ اسلامی عبارت است از مجموعه عقاید، باورها، ارزش‌ها، آداب و رسوم، الگوها، روش و شیوه‌های عملی که از قرآن کریم و سنت معصومین (علیهم‌السلام) اتخاذ شده باشد (اسعدی، ۱۴۰۳: ۸).

حال، فرهنگ افراد و جوامعی که دین رسمی آنان اسلام است، در صورتی اسلامی قلمداد می‌شود که همواره بر کلیه روابط چهارگانه ایشان با خدا، خود، طبیعت و جامعه حاکم باشد (آگوستین، ۱۳۹۱: ۴۱).

۳. تمدن

تمدن مقوله‌ای اجتماعی است که ساختن آن در هر گروهی نشان‌گر پیشرفت و ترقی آن گروه

1. Michael Gleeson

است. برای تمدن‌سازی، وجود اندیشه و تفکر تمدن‌ساز اجتناب‌ناپذیر و ضروری است (جان‌احمدی، ۱۳۸۸: ۳۶).

برای واژه تمدن نیز همانند فرهنگ معانی و تعاریف گوناگونی وجود دارد:

■ ویل دورانت: تمدن را می‌توان به شکل کلی آن، عبارت از نظامی اجتماعی دانست که در

نتیجه وجود آن، خلاقیت فرهنگی امکان‌پذیر می‌شود و جریان پیدا می‌کند (ولایتی، ۱۳۸۴: ۵).

■ علی‌اکبر ولایتی: تمدن حاصل تعالی فرهنگی و پذیرش نظم اجتماعی است. تمدن

خروج از بادیه‌نشینی و گام نهادن در شاهراه نهادینه شدن امور اجتماعی یا به قول ابن‌خلدون

عمران یافتن است (ولایتی، ۱۳۸۴: ۲۲).

■ ابن‌خلدون: ابن‌خلدون تمدن را حالت اجتماعی انسان می‌داند. از نظر ابن‌خلدون،

جامعه‌ای که با ایجاد حاکمیت، نظم‌پذیر شده، مناصب و پایگاه‌های حکومتی تشکیل داده تا بر

حفظ نظم نظارت کند و از حالت زندگی فردی به سوی زندگی شهری و شهرنشینی روی

آورده و موجب تعالی فضایل و ملکات نفسانی، چون علم و هنر شده، حائز مدنیّت است (ابن

خلدون، ۱۳۷۵: ۳۷۰).

۴. تمدن اسلامی

به لحاظ پیشینه، تمدن اسلامی با چهارده قرن حیات از ریشه‌دارترین تمدن‌های انسانی به شمار

می‌آید و از جهت دامنه گسترش، باید آن را از گسترده‌ترین تمدن‌ها به حساب آورد. آنچه امروزه

به‌عنوان تمدن اسلامی می‌شناسیم در واقع فرایند چهارده قرن حضور مستمر و فعال اسلام و

فرهنگ اسلامی در عرصه زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان است (جنیدی، ۱۳۷۱: ۱۲۴).

دکتر عبدالحسین زرین‌کوب در پژوهشی پیرامون تمدن اسلامی از سرگذشت پیدایش این

فرهنگ و عظمت و کمال آن به‌عنوان «معجزه اسلام» نام می‌برد که تعبیر زیبا و بجایی است

(زرین‌کوب، ۱۳۸۴: ۴۸).

1. William James Durant

2. Ibn Khaldun

پیشینه تحقیق

اکبری و رضایی در مقاله «واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری» (۱۳۹۴) شاخصه تمدن اسلامی را بهره‌مندی انسان‌ها از همه ظرفیت‌های مادی و معنوی می‌دانند که خداوند برای تأمین سعادت و تعالی آنان، در عالم طبیعت و در وجود خود آنان تعبیه کرده است.

جهان‌بین و میرحسینی در مقاله «بررسی و مقایسه مؤلفه‌های تمدن‌ساز میان چهار کشور جمهوری اسلامی ایران، عربستان، ترکیه، مالزی» (۱۳۹۶) تأکید کرده‌اند که جمهوری اسلامی ایران با توجه به میراث فرهنگی و تمدنی عمیق از ظرفیت‌های بیشتری در مقایسه با سایر کشورها برای تبدیل شدن به محوریت الگوی تمدنی در میدان جهان اسلام برخوردار است.

یاقوتی در مقاله «مؤلفه‌ها و راهکارهای تمدن نوین اسلامی در اندیشه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری» (۱۳۹۸) تأکید می‌کند تمدن، حالت اجتماعی انسان به شمار می‌آید و تمدن اسلامی بر اساس نگرش توحیدی خود و مجموعه‌ای از ساخته‌ها و اندوخته‌های مادی و معنوی جامعه اسلامی، انسان را به سوی کمال مادی و معنوی سوق می‌دهد.

عبدالملکی، نظامی‌پور و عشایری در مقاله «نظریه گذار تمدنی به مثابه راهبردی برای تحقق تمدن نوین اسلامی با تأکید بر بیداری اسلامی» (۱۳۹۷) تأکید می‌کنند تمدن‌های کنونی اسیر نگاه تک‌بعدی و سطحی به انسان و جهان هستند و گذر از وضعیت کنونی مستلزم نگاه تمدنی به جهان و توجه به دوگانه‌های مختلف وجود انسان و تعادل در زیست مادی و معنوی است.

پیروزمند و خورشیدی در مقاله «مؤلفه‌های ساختاری تمدن‌سازی اسلامی (با رویکرد آینده‌پژوهی)» (۱۳۹۸) تأکید می‌کنند تحقق تمدن نوین اسلامی در سطح بین‌الملل به‌عنوان هدف مطلوب انقلاب اسلامی مستلزم تأمین اهداف مقدماتی و متوسط انقلاب یعنی نظام‌سازی اسلامی، دولت‌سازی اسلامی و جامعه‌سازی اسلامی به‌عنوان مؤلفه‌های ساختارساز برای تمدن‌سازی اسلامی محسوب می‌شود.

همان‌گونه که از پیشینه ملاحظه می‌شود تاکنون تحقیق و پژوهشی در موضوع خاص «عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی در اندیشه‌های مقام معظم رهبری» انجام نشده است. بر همین اساس، این موضوع در این پژوهش جهت مطالعه و بررسی مورد توجه قرار گرفته و نوآوری آن را تأمین می‌کند.

چهارچوب نظری

توین بی،^۱ معتقد است که تمدن، تلاش برای آفریدن جامعه‌ای است که کل بشر بتواند با هم‌نوایی کنار یکدیگر در آن زندگی کنند. در واقع او تمدن را مرحله یا نوع خاصی از فرهنگ می‌داند (توین بی، ۱۳۷۶: ۶۸).

لوکاس، فرهنگ و تمدن را یکی دانسته، ولی دامنه و زمان فرهنگ را محدودتر از تمدن تلقی کرده است. از دیدگاه او فرهنگ و تمدن، راه مشترک زندگی اندیشه و کنش انسان است (لوکاس، ۱۳۸۴: ۲۲).

ظهور تمدن هنگامی امکان‌پذیر است که هرج‌ومرج و ناامنی پایان پذیرفته باشد. هنگامی از بین رفتن ترس است که کنجکاو و نیاز به ابداع و اختراع پیش می‌آید و انسان خود را تسلیم غریزه و فطرت می‌کند تا او را به شکل طبیعی به راه کسب علم و معرفت و تهیه وسایل بهبود زندگی سوق دهد (دورانت، ۱۳۴۳: ۳).

از نظر ویل دورانت، تمدن نظامی است اجتماعی که موجب تسریع دستاوردهای فرهنگی شده و به‌منظور بهره‌گیری از اندیشه‌ها، آداب‌ورسوم و هنر، دست به ابداع و خلاقیت می‌زند؛ نظامی است سیاسی که اخلاق و قانون نگه‌دارنده آن است و نظامی است اقتصادی که با تداوم تولید پایدار خواهد ماند (دورانت، ۱۳۴۳: ۳). او همچنین عوامل تکوین تمدن‌ها را در چهار عامل زیر جمع‌بندی می‌کند (دورانت، ۱۳۴۳: ۶):

■ عوامل اقتصادی تمدن: شکار، کشاورزی، صنعت و سازمان‌های اقتصادی؛

1. Arnold Joseph Toynbee

- عوامل سیاسی تمدن: حکومت، دولت، قانون و خانواده؛
- عوامل اخلاقی تمدن: ازدواج، اخلاق جنسی، اخلاق اجتماعی، دین و آداب دینی؛
- عوامل عقلی و روحی تمدن: ادبیات، علم و هنر.

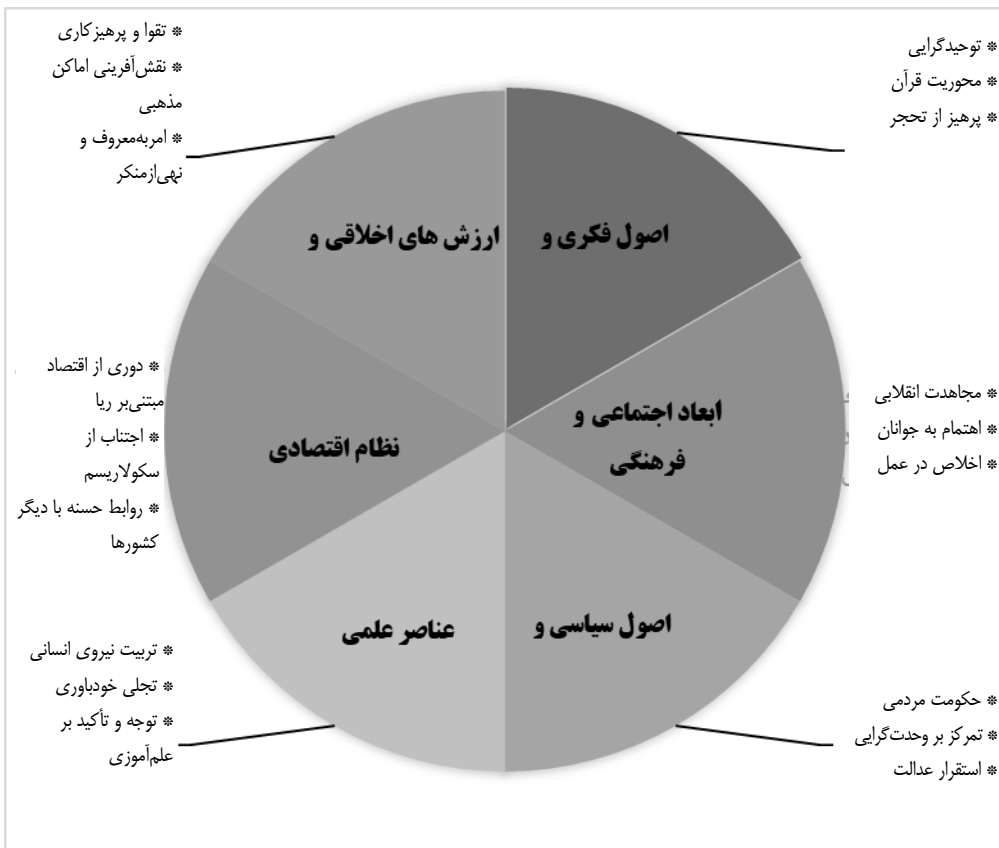
در حکمت فارابی عامل ائتلاف و ارتباط اهل مدینه که تمدن را به وجود می‌آورد، اشتراک نظر دربارهٔ امور مشترکی است که خود عامل افعال مشترک شده است. این رأی مشترک که ریشه در عالم بالا دارد و از طریق رئیس مدینه به اندیشهٔ مردم وارد شده، منشأ افعال جمیع اهل مدینه شده است (شعبانی، ۱۳۸۴: ۳۱۰).

در نگاه ابن خلدون تمدن یا «الحضاره» هدف عمران و پایان آن به حساب می‌آید (ابن خلدون، ۱۳۷۵: ۶۵۶). در این نگاه، دین باعث اتحاد و همدلی و تساوی طلبی مردم می‌شود (ابن خلدون، ۱۳۷۵: ۳۰۲) و در نتیجه با تقویت عصبیت، راه غلبه را هموار می‌سازد. ابن خلدون عامل اصلی نابودی تمدن‌های اسلامی را دوری و بی‌تفاوتی به دین دانسته و بیشتر بر تأثیر سیاسی مذهب با جنبه‌های تمدن‌سازی و اخلاقی‌اش توجه دارد. او همچنین دور شدن حکومت‌های اسلامی از شریعت آغازین را از عوامل انحطاط جهان اسلام می‌داند (ابن خلدون، ۱۳۷۵: ۳۲۱).

از دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) مهم‌ترین عنصر تمدن نه در نمادهای فیزیکی آن، بلکه در توان انسان‌سازی آن یعنی بُعد معنوی و دینی آن نهفته است. با این مقیاس، امام، فرهنگ غرب را با تمام توانایی‌هایی که در تولید مصنوعات بشری و کشف قوانین طبیعت دارد، به لحاظ نگاه تک‌بعدی‌اش به انسان تمدن مناسبی نمی‌داند، زیرا بر مبانی دینی راستین و حقیقی بنا نشده است (امام خمینی، ۱۳۷۷: ۳۶۸).

به اعتقاد مرحوم علامه محمدتقی جعفری، تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های یک جامعه تا تصادم‌ها و تزاخم‌های ویرانگر را منتفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم‌مقام آنها بنماید؛ به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه‌های آن

جامعه موجب بروز و به فعلیت رسیدن استعداد‌های سازنده آنها باشد (جعفری، ۱۳۷۳: ۲۳۳).
استاد شهید مرتضی مطهری نیز ضمن انتقاد از تمدن غربی که در آن به ارزش‌های حقیقی انسان توجهی نمی‌شود، به لحاظ تاریخی، تمدن اسلامی را یکی از تمدن‌های بزرگ بشری حاصل مبانی دین اسلام و باور به آنها می‌داند. شهید مطهری در این باره می‌نویسد: «ملل بسیاری به اسلام گرویدند و در خدمت این دین درآمدند و در راه نشر و بسط تعالیم آن کوشیدند و با تشریک‌مساعی با یکدیگر تمدن عظیم و باشکوهی را به نام تمدن اسلامی به وجود آوردند» (مطهری، ۱۳۷۹: ۱۳).

شکل شماره ۱. مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق

فرهنگ بیشتر توصیفی و کیفی است. در پژوهش حاضر که دومرحله‌ای خواهد بود، از روش توصیف داده‌ها و تحلیل با استفاده از منابع و روش اسنادی و مراجعه به کتابخانه و اینترنت استفاده شده است. در این‌گونه پژوهش‌ها معمولاً از تجزیه و تحلیل آماری استفاده نمی‌شود. به همین دلیل در بررسی حاضر بیشتر از روش معمول و رایج در پژوهش‌های تاریخی یعنی از راهبرد تحلیل تماتیک (تحلیل مضمون) استفاده شده است. تحلیل مضمون یکی از روش‌های کیفی است که در علوم اجتماعی کاربردهای زیادی دارد. تحلیل مضمون^۱ روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Celarke, 2006).

به‌طورکلی تحلیل مضمون برای دیدن متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتب، (یافتن روابط)، تجزیه و تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام‌مند و اندازه‌گیری داده‌های کیفی استفاده می‌شود. تحلیل مضمون معمولاً برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در تحقیقات کیفی اولیه مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روش داده‌ها را سازمان‌دهی و با جزئیات توصیف می‌کند و از این فراتر رفته و جنبه‌های مختلف موضوع پژوهش را تفسیر می‌کند (Kamali, 2018: 189).

جدول شماره ۱. ساختار شبکه مضمونی (Derakhshe & et.al., 2015: 57)

مرحله تحلیلی	گام	اقدام
الف) تحویل با خرد کردن متن	گام اول: کدگذاری	تهیه چهارچوب کدگذاری تجزیه متن به پاره‌گفتارها با استفاده از چهارچوب کدگذاری
	گام دوم: شناخت مضامین	انتزاع مضامین از پاره‌گفتارها تصحیح مضامین
	گام سوم: ساختن شبکه‌های مضمون	منظم کردن مضامین یافتن مضامین پایه‌ای

1. Thematic Analysis

مرحله تحلیلی	گام	اقدام
		بازآرایی مضامین پایه‌ای برای یافتن مضامین سازمان‌دهنده استخراج مضمون (مضامین) فراگیر ترسیم شبکه‌های مضمونی بازبینی و تصحیح شبکه‌های مضمونی
ب) کاوش متن	گام چهارم: توصیف و کشف شبکه‌های مضمونی	توصیف شبکه اکتشاف شبکه
	گام پنجم: خلاصه کردن شبکه‌های مضمونی	
ج) یکپارچه‌سازی اکتشاف	گام ششم: توصیف الگوها	

مراحل روش تحلیل مضمون

۱. تحویل متن و استخراج مضامین پایه‌ای

برای شروع کار تحلیل مضامین لازم است، مضمون‌های پایه استخراج شود و نخستین مرحله تحویل متن است. در این مرحله مضامین پایه از درون متن استخراج می‌شود و از طریق کدهایی سازمان‌دهی می‌شوند که با عنوان مضامین پایه‌ای شناخته می‌شوند. این مضامین برای شکل‌گیری مضامین فراگیر لازم هستند و اگر روند استخراج کدها و مضامین عام به‌خوبی انجام نشود، بستر استخراج مضامین فراگیر فراهم نمی‌شود.

نقل قول‌های استخراج‌شده از متن آثار اندیشمند مورد نظر مطالبی را مستقیماً به ذهن متبادر می‌کند که با استخراج مضامین این نقل قول‌ها بسترهای ورد به مرحله دوم فراهم می‌شود.

۲. تبدیل مضامین پایه به مضامین فراگیر

در مرحله دوم تحلیل مضمون، مضامین پایه‌ای به مضامین فراگیر تبدیل می‌شوند. در این مرحله، مضمون‌های سازمان‌دهنده، از مضامین استخراج‌شده از مرحله تحویل متن نیز جدا می‌شوند. اقدام اساسی در این مرحله سازمان‌دهی مجدد مضامین اولیه برای ارائه مضامین

انتزاعی‌تر است که فرصت دستیابی به مضامین اصلی و فراگیر را فراهم می‌آورد. مضامین فراگیر نیز اصلی مرکزی و جامع‌تر نسبت به مضامین مرحله اول است و امکان توصیف شبکه مضامین را فراهم می‌آورد.

۳. کشف و توصیف شبکه مضامین

پس از استخراج مضامین پایه و فراگیر در مرحله اول و دوم تحلیل مضمون، فضای لازم برای توصیف و تشریح مضامین مربوط به مؤلفه‌ها و الزامات فرهنگی شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی در اندیشه اندیشمندان، فراهم می‌شود.

با بررسی مضامین استخراج‌شده و کدگذاری‌های لازم، شبکه مضامین تشریح و توصیف می‌شود. در انتهای این مرحله مجموعه مضامین مندرج در جداول تحلیل مضمون به صورت تحلیلی و نمودار شاخص شبکه مضامین ارائه می‌شود.

همان‌گونه که در بالا اشاره شد، در این پژوهش در مرحله اول با استفاده از منابع و روش اسنادی و مراجعه به کتابخانه و اینترنت، عناصر فرهنگ اسلامی تمدن‌ساز در منابع دینی و آثار اندیشمندان مختلف شناسایی، دریافت و گردآوری شده و بعد از آن در مرحله دوم از طریق روش تحلیل مضمون، فرمایش‌ها، متون و پیام‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مورد بررسی قرار خواهند گرفت تا تحقیق شود آیا عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی مورد توجه اندیشمندان مختلف، مورد توجه معظم‌له بوده یا نه؟ و از این طریق عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی در فرمایش‌ها، متون و پیام‌های ایشان بازشناسی شوند.

یافته‌های تحقیق

۱. فرهنگ اسلامی تمدن‌ساز از منظر مقام معظم رهبری

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی)، با این فرمایش که پیام بزرگ و مهم انقلاب ما برای امت اسلامی و جوامع و ملت‌های مسلمان، عبارت از احیای هویت اسلامی، بازگشت به اسلام، بیداری مسلمانان و بازگشت به نهضت اسلامی است، هدف نهایی انقلاب

اسلامی را دستیابی به تمدن نوین اسلامی بیان نموده و با توجه به ظرفیت‌های عظیم جهان اسلام، شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی را امری ضروری دانسته است. ایشان معتقدند جهان اسلام باید با استفاده از دانش، خردمندی، تدبیر و بصیرت به‌عنوان برخی از ویژگی‌های فرهنگ اسلامی در مسیر برپایی تمدن نوین اسلامی حرکت کند (مقام معظم رهبری، ۱۴۰۱/۰۲/۲۱ و ۱۴۰۲/۱۰/۲۶).

تمدن نوین اسلامی موردنظر و فرهنگ اسلامی‌ای که بتواند تمدن نوین را رقم زده و آن را شکوفا کند، دارای ویژگی‌ها و اصول خاصی بوده و از جهان‌بینی ویژه‌ای برخوردار است که در ادامه بدان پرداخته می‌شود.

۲. تمدن نوین اسلامی منطبق بر فرهنگ اسلامی از منظر مقام معظم رهبری

تمدن نوین اسلامی اصطلاحی است که در کلام و اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ظهور و بروز یافته است. از دیدگاه ایشان تمدن نوین اسلامی پیشرفت همه‌جانبه‌ای است که ضمن پاسخ‌گویی به نیازهای طبیعی و مادی انسان‌ها، بُعد معنوی و روحی آنان را به سمت کمال و سعادت راهنمایی می‌کند. نوین بودن تمدن اسلامی حاکی از نوعی غیریت با تمدن‌های گذشته و کنونی است که اغلب مراد از این تغایر غیریت با تمدن پیشین اسلامی و تمدن غالب موجود یعنی تمدن غرب است که منجر به اختلاف در مبانی و غایات با تمدن غرب می‌شود و در نهایت به تقابل در اندیشه و نظر با آن می‌انجامد.

تمدن اسلامی در تعریف حضرت آیت‌الله خامنه‌ای فضایی است که «انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد، زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزتمندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان، طبیعت تمدن اسلامی یعنی این، هدف نظام جمهوری اسلامی و آرمان نظام جمهوری اسلامی این است (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۰۶/۱۴).

۳. تحویل متن و استخراج مضامین پایه

امربه معروف و نهی از منکر، پرهیز از اختلاف‌های قومی بین مسلمانان و تمرکز بر وحدت‌گرایی، محوریت مساجد و نقش‌آفرینی اماکن مذهبی، پرهیز از تحجرگرایی، اجتناب و گذر از سکولاریسم، خلوص در عمل، تجلی خودباوری، توجه جدی به جوانان، توحیدگرایی، محوریت قرآن، اخلاص در عمل، مجاهدت انقلابی، صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشر و تربیت نیروی انسانی متخصص از مهم‌ترین عناصری بودند که در منابع دینی و آثار اندیشمندان مختلف از آنها به‌عنوان عوامل تمدن‌ساز در فرهنگ اسلامی یاد شده بود. بر همین اساس نقل‌قول‌ها و فرمایشات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای درباره هر یک از عوامل یادشده استخراج و مراحل تحلیل مضمون آنها پیش رفت تا بسترهای شکل‌گیری مضمون‌های سازمان‌دهنده فراهم شود.

جدول شماره ۲. تحویل متن و استخراج مضامین پایه

استخراج مضامین پایه	متن
<p>- ایجاد حکومت اسلامی مصداق عینی و کامل امربه معروف و نهی از منکر است.</p> <p>- نگاه کلان و نگاه جزئی در مسائل مختلف باید دیده شود.</p>	<p>مصداق کامل و تمام امربه معروف، ایجاد جامعه و حکومت اسلامی، و مصداق کامل نهی از منکر، نهی از یک جامعه طاغوتی است، اما در صورت فقدان وسیع‌نگری، این حکم عظیم است. خداوند در مسائل جزئی خلاصه خواهد شد (۱۳۸۶/۱۰/۱۲).</p>
<p>- مسیر درست اسلامی از طریق امربه معروف و نهی از منکر ممکن است.</p> <p>- طیف‌هایی در جامعه هستند که به دنبال فرصت جهت انحراف مبانی اسلامی هستند که این نگاه با امربه معروف و نهی از منکر عمومی خنثی می‌شود.</p> <p>- امربه معروف و نهی از منکر در ایران اسلامی ضرورت دارد.</p>	<p>امر به نیکی و صلاح و نهی از بدی‌ها، مقاصد و تخلیفات، از نظر قرآن کریم و اسلام تضمین‌کننده خط صحیح و راه راست است. امروز هستند کسانی که اگر فرصتی بیابند با عمل و رفتار خود، با ارتکاب تخلف و با گناه هتک حرمت احکام الهی و زیر سؤال بردن و ایجاد تردید نسبت به مبانی انقلاب قصد دارند پایه‌ای از پایه‌های نظام اسلامی را مورد تهاجم قرار دهند، اما در مقابل آنها به توصیه و نصیحت مردمی که خط صحیح را تضمین می‌کنند می‌شود. بر همین اساس هرکس به اندازه وسعت وجودی و شعاع قدرت خود مسئول است و نباید در مقابل تخلیفات، بدعت‌گذاری‌ها، از میان رفتن سنت‌ها و زمینه‌سازی‌هایی که</p>

استخراج مضامین پایه	متن
	<p>برای تهاجم دشمن صورت می‌گیرد بی تفاوت باقی بماند. نقش امر به معروف و نهی از منکر در ایران اسلامی روز به روز حیاتی‌تر می‌شود. خطاب کردن متخلف و بهره گرفتن از زبان در نهی او از تخلف و امر وی به معروف یک واجب الهی است (۱۳۷۳/۱۰/۱۹).</p>
<p>- مسئله غدیر پاسخی قاطع در برابر منادیان سکولاریسم و عرفی کردن نظام سیاسی است.</p>	<p>آن کسانی که سعی کردند اسلام را از مسائل اجتماعی و از مسائل سیاسی برکنار بدارند و آن را منحصر کنند به مسائل شخصی و مسائل خصوصی زندگی افراد و در واقع نگاه سکولار به اسلام داشتند، جوایشان مسئله غدیر است (۱۳۹۳/۷/۲۱).</p>
<p>- تلاش دشمن این است که اسلام منهای روحانیت را در جامعه ترویج دهد که حاصل آن اسلام زدایی از جامعه است. - حضور فعال روحانیت در عرصه‌های مختلف انقلاب اسلامی باعث عقیم ماندن اهداف سکولاری دشمن شده است. - از جمله اهداف دیگر نظام‌های استکباری شعار جدایی دین از سیاست و تأکید بر عدم کارایی دین است. - وظیفه و تکلیف همگانی بر حفظ دو محور گفته شده است.</p>	<p>سال‌های گذشته در برخی مطبوعات کشور، بعضی افراد مدعی فهم و دانش، علیه دین، علیه مبانی اسلامی افاداتی (مطالبی) می‌نوشتند؛ این‌ها هم در مردم اثری نکرد. این را توجه داشته باشید؛ دشمنان دو نکته اساسی را در باب دین دنبال می‌کنند؛ چون دیده‌اند که این دو نقطه در زندگی مردم چقدر تأثیرگذار است؛ یکی مسئله اسلام منهای روحانیت است؛ چون دیده‌اند روحانیت در جامعه ایرانی چه تأثیر شگرفی به وجود آورد و بر حرکت مردم گذاشت. البته از قبل از انقلاب هم این زمزمه‌ها را می‌کردند. حضور روحانیون در انقلاب و پیشروی از جمله اهداف دیگر نظام‌های آنها در انقلاب موقتاً این معنا را از صحنه خارج کرد؛ اما باز شروع کردند. یکی هم اسلام منهای سیاست است. جدایی دین از سیاست است. اینها از جمله چیزهایی است که امروز دارند با اصرار فراوان در مطبوعات، در نوشته‌جات، در وسایل اینترنتی ترویج می‌کنند. مسئله برای آنها اهمیت دارد. این را توجه داشته باشیم هر آنچه را دشمن بر آن تکیه می‌کند و نقشه‌راه دشمن و طرح کلی دشمن بر روی آنها متمرکز است. او می‌تواند برای ما هم یک طرح کلی و نقشه‌راهی را در اختیار بگذارد (۱۳۸۹/۸/۲۷).</p>

استخراج مضامین پایه	متن
<p>- امام خمینی (ره) بنای جدایی دین از سیاست را از جمهوری اسلامی برکند و تفکر تعامل دین و سیاست را در ایران جایگزین کرد.</p>	<p>عده‌ای در داخل کشور راجع به جدایی دین از سیاست قلم‌فرسایی می‌کنند. چند قرن در کشور ما جدایی دین از سیاست یک واقعیت بوده است؛ امام آمد و این ورق را برگرداند و در دنیا این فکر را فریاد کرد؛ جمهوری اسلامی عملاً اثبات کرد و نشان داد دین در صحنه زندگی انسان‌ها دخالت دارد و دین مقدس اسلام نیامده است تا انسان‌ها در کنج معبدها فقط به عبادت مشغول شوند (۱۳۷۲/۳/۱۴).</p>
<p>- دین اسلام اقیانوس عظیمی است که در هر دوره و زمانی مطالب مفیدی را جهت حیات بشری تحویل انسان می‌دهد.</p>	<p>خود فکر اسلامی مثل یک دریای عمیق است؛ یک اقیانوس است. هرکس لب اقیانوس رفته نمی‌تواند ادعا کند اقیانوس را شناخته است. هرکس هم که نزدیک ساحل پیش رفت یا چندمتری در آب در یک نقطه‌ای فرورفته، نمی‌تواند بگوید اقیانوس را شناخته است. سیر در اقیانوس عظیم و رسیدن به اعماق آن و کشف آن کاری است که همگان باید انجام دهند؟ کاری است که در طول زمان باید انجام شود. تولید فکر در هر زمانی متناسب با نیاز آن زمان از این اقیانوس عظیم معارف ممکن است (۱۳۹۱/۱۲/۱۴؛ ۱۳۹۲/۷/۱۳).</p>
<p>- راه حذف جامعه از سکولاریسم و بی‌دینی، توجه به ارکان تفکر اسلامی است. - نوگرایی از ارکان تفکر اسلامی است. عقلانیت از ارکان تفکر اسلامی است. - تفکر تحجرگرایانه تفکری غیراسلامی است که مانع پیشروی مبانی دینی جهت رسیدن به هدف اصلی است.</p>	<p>سلفی‌گری اگر به معنای اصول‌گرایی در کتاب و سنت و وفاداری به ارزش‌های اصیل و مبارزه با خرافات و تحریف‌ها و احیای شریعت و نفی غرب‌زدگی باشد، همگی سلفی باشید و اگر به معنای تعصب و تحجر و خشونت میان ادیان با مذاهب اسلامی ترجمه شود، با نوگرایی و سماجت و عقلانیت - که ارکان تفکر اسلامی‌اند - سازگار نخواهد بود و خود سبب ترویج سکولاریسم و بی‌دینی خواهد شد (۱۳۹۱/۱۱/۲۵).</p>
<p>- مسجد مرکز تفکر و عمل است. - مسجد محل ارتباط با خداست.</p>	<p>بنابراین مسجد هم مدرسه است هم دانشگاه، هم مرکز تفکر و تأمل، هم مرکز تصفیه روح، هم مرکز خلوص و مرکز اتصال بنده به خداست (۱۳۷۵/۱۰/۲۹).</p>
<p>- مسجد پایگاه اسلام است. - مسجد پایگاه جامع حیات بشری است.</p>	<p>بنابراین مسجد اهمیت دارد. پایگاه است؛ همچنان که معروف شده در زبان‌ها واقعاً پایگاه است. نه فقط پایگاه برای فلان مسئله</p>

استخراج مضامین پایه	متن
<p>- مسجد انسان‌ساز است. - مسجد بستری برای صیانت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مسلمانان است. - مسجد سنگر شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی است.</p>	<p>اجتماعی اینکه مسجد می‌تواند پایگاه همه کارهای نیک باشد؛ پایگاه خودسازی، انسان‌سازی، تعمیر دل و تعمیر دنیا و مقابله با دشمن و زمینه‌سازی برای ایجاد تمدن اسلامی و بصیرت‌افزایی افراد (دیدار ائمه جماعات مساجد استان تهران، ۱۳۹۵/۵/۳۱)</p>
<p>- هوشیاری و بیداری نخبگان کشورهای اسلامی راهی جهت عبور از تنگه‌های اختلاف و نیل به وحدت جهت رسیدن به اهداف والاست. - اختلاف مانع رسیدن جوامع اسلامی به عظمت مدنظر دین است.</p>	<p>ما ملت‌های مسلمان باید هوشیار باشیم، نخبگان کشورهای اسلامی باید بیدار باشند و خودشان را سرگرم بگومگوهای بی‌مورد و کم‌اهمیت نکنند؛ اختلاف‌های مذهبی، اختلاف‌های قومی، اختلاف‌های سلیقه‌ای و بحث‌های حاشیه‌ای را وارد نکنند. آنچه در این منطقه دارد اتفاق می‌افتد عظمتش بیش از این حرف‌هاست (۱۳۹۳/۲/۲۱).</p>
<p>- وحدت راه رسیدن جوامع اسلامی به سربلندی و پیشرفت و برافراشتن پرچم توحید است. - وحدت بر همه ضرورت‌ها اولویت دارد.</p>	<p>امت اسلامی برای سربلندی خود و برافراشتن پرچم اسلام و رهایی از مشکلات نیازمند وحدت است و این مسئله بر همه ضرورت‌ها و اولویت‌ها ترجیح دارد (۱۳۹۳/۲/۲۱).</p>
<p>- یکی از درس‌های اسلام برای حیات مسلمان مجاهدت خالصانه و مخلصانه است. - مجاهدت باید در راه خدا باشد. - مجاهدت در راه خدا پایدار و ماندگار است.</p>	<p>اسلام یک درس را به مسلمین تعلیم کرد و آن درس هر روز که در بین مسلمین باشد، نتیجه‌اش درخشش و تألؤ و علو معنوی و مادی است. آن درس، درس مجاهدت خالصانه و مخلصانه است. هر جا مجاهدت خالصانه و مخلصانه باشد، نتیجه‌اش درخشش خواهد بود. منتها مجاهدت خالصانه و مخلصانه ممکن است برای خدا انجام گیرد، ممکن هم هست برای غیر خدا انجام گیرد. اگر برای خدا انجام گرفت همیشگی ماندگار و زایل‌ناشدنی است؛ اما اگر برای غیر خدا انجام گرفت ماندگار نیست. ممکن است یکی عاشق کسی باشد؛ خالص و مخلص برای او حرکتی را انجام دهد یا عاشق میهن خود باشد و خالص و مخلص برای میهنش حرکتی را انجام دهد. اینها ماندگار نیست و تا وقتی است که این هیجان و احساس در او باشد. به مجرد اینکه احساس او یک‌دوره سرد شد، چشمش باز می‌شود و به خود می‌گوید آیا من بروم بمیرم تا فلان کس بخورد گردنش</p>

استخراج مضامین پایه	متن
	<p>کلفت شود، اما اگر برای خدا باشد، این‌طور نیست. هر قدر دقت عقلانی انسان بیشتر شد، مجاهدتش بیشتر خواهد شد. برای اینکه می‌داند «هما عندکم ینقد و ما عندالله بال» آنچه برای خدا دادیم می‌ماند (۱۳۷۳/۶/۲۹).</p>
<p>- برای رهایی از انحصار علمی، اقتصادی و سیاسی، امت‌های اسلامی باید تلاش کنند و از طریق مجاهدت و خودباوری آن را کنار زده و مسلط بر امور شوند.</p> <p>- شکستن حلقه انحصارهای علمی و اقتصادی و سیاسی قدرت‌های سلطه‌گر</p> <p>- تسلط علمی از طریق مجاهدت و خودباوری</p> <p>- اقلیت مستکبر</p> <p>- کنار زدن تنبلی از سوی امت‌های اسلامی</p>	<p>ما می‌توانیم حلقه انحصارات علمی و اقتصادی و سیاسی قدرت‌های سلطه‌گر را بشکنیم و امت اسلامی را پیشرو احقاق حق اکثریت ملت‌های جهان که اینک مقهور اقلیت مستکبرند کنیم (۱۳۹۲/۱/۹).</p>
<p>- در دل باید اطمینان به خودباوری جهت ظهور تمدن شکل بگیرد.</p> <p>- نسیان و به انزوا رفتن هویت ملی یکی از مهم‌ترین مشکلات سر راه یک کشور است.</p> <p>- ساختن تمدن نیازمند باور و اراده است.</p>	<p>بدترین مشکل یک کشور این است که تمدن و هویت خود را فراموش کند، ما باید امروز در صدد ساختن تمدن خود باشیم و باور کنیم این ممکن است. در تبلیغات گذشته این کشور در خصوص ناتوانی ایرانی و توانایی غربی‌ها آن‌قدر مبالغه شده که امروز اگر کسی بگوید ما کاری کنیم که غربی‌ها به علم ما احتیاج پیدا کنند می‌بینید که در دل‌ها یک حالت ناباوری به وجود می‌آید که مگر چنین چیزی ممکن است؟ بله من عرض می‌کنم می‌شود. شما همت کنید پنجاه سال دیگر این‌طوری شود (۱۳۸۱/۷/۳).</p>
<p>- قشر جوان در رویکردهای مختلف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی پیشرو هستند.</p> <p>- محور حرکت در هر جامعه‌ای قشر جوان است.</p>	<p>جوان در هر جامعه و کشوری محور حرکت است. اگر حرکت انقلابی و قیام سیاسی باشد، جوانان جلوتر از دیگران در صحنه‌اند. اگر حرکت سازندگی یا حرکت فرهنگی باشد باز جوانان جلوتر از دیگران‌اند و دست آنها کارآمدتر از دست دیگران است (۱۳۷۰/۸/۱۵).</p>
<p>- نیل به اهداف جمهوری اسلامی نیازمند جوان‌هایی است که دارای قدرت تفکر، تحرک و</p>	<p>عقیده من این است که چنانچه نیروی جوانی یعنی قدرت فکری و بدنی و اگر نشاط و روحیه و حالت تحرک و همچنین</p>

استخراج مضامین پایه	متن
<p>جسارت باشند.</p> <p>- رمز تحقق آرمان‌ها میدان‌دهی و توجه به جوانان است.</p> <p>- قشر جوان در فضای رسیدن به آرمان‌ها و اهداف والای انقلاب اسلامی نقش کلیدی دارد.</p>	<p>جسارت یعنی خط‌شکنی‌هایی که در جوان‌ها به‌عنوان خصیصه وجود دارد، نباشد، ما به آرمان‌ها دست پیدا نخواهیم کرد؛ لذا جوان‌ها در زمینه دسترسی به آرمان‌ها و تحقق آرمان‌های انقلاب و آرمان‌های اسلامی دارای مسئولیت‌های بزرگی هستند و کارآمدی بسیار بالایی هم دارند. هر کسی که در پی تحقق آرمان‌هاست، باید نقش جوان‌ها را جدی بگیرد (۱۳۹۲/۵/۶)</p>
<p>- جوانان دارای روحیه «من می‌توانم» هستند.</p> <p>- «ما می‌توانیم» رمز پیروزی بر موانع و مشکلات است.</p> <p>- برپایی تمدن نوین اسلامی نیازمند ایجاد روحیه تحرک و نشاط در قشر جوان است.</p> <p>- رسیدن به قله‌های علمی نیازمند حضور فعال و نشاط‌آفرین جوانان است.</p>	<p>این جوان‌های مؤمن ما که در میدان‌های مختلف - چه در میدان معنویت و عبادت و معرفت، چه در میدان کار و تلاش، چه در میدان مبارزه و سیاست، چه در میدان جهاد آن روزی که جهاد مورد احتیاج بود - این جور از خودشان اخلاص و شادابی نشان می‌دهند، امام‌زمان (علیه‌السلام) را خرسند و خوشحال می‌کنند؛ واقعیتی به نام «ما می‌توانیم» در روح جوانان کشور موج می‌زند. این امواج نشاط‌آفرین را تقویت کنید تا به یاری پروردگار رسیدن کشور به قله‌های علمی و مرجع شدن علمی ایران و برپایی تمدن نوین اسلامی تحقق یابد (۱۳۹۲/۹/۱۹).</p>
<p>- ایمان مهم‌ترین شاخص تمدن اسلامی است.</p> <p>- اخلاق یکی از شاخص‌های تمدن اسلامی است.</p> <p>- ایمان به اخلاق و علم مسیر رهایی انسان از جهان‌بینی ظالمانه غرب است.</p>	<p>تمدن اسلامی می‌تواند با شاخصه‌های ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفته و اخلاق والا را به امت اسلامی و به همه بشریت هدیه دهد و نقطه رهایی از جهان‌بینی مادی و ظالمانه و اخلاق به‌لجن‌کشیده ارکان تمدن امروزی غرب باشد (۱۳۹۲/۲/۹).</p>
<p>- توجه به وعده‌های الهی در قرآن زمینه‌ساز مقاومت و ایستادگی در برابر مشکلات است.</p>	<p>اولین سخن آن است که با توکل به خداوند و اعتماد و حسن‌ظن به وعده‌های مؤکد نصرت الهی در قرآن و به‌کارگیری خرد و عزم و شجاعت می‌توان بر همه این موانع فائق آمد و پیروزمندان از آنها عبور کرد (نخستین اجلاس بیداری اسلامی، ۱۳۹۰/۶/۲۶).</p>
<p>- راهکار رفع موانع در جهان رجوع به قرآن است.</p> <p>- مشکل اساسی جوامع اسلامی دوری از قرآن است.</p>	<p>مشکل بزرگ مسلمانان دنیا دوری از قرآن است؛ علاج هم برگشت به قرآن است (مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم، ۱۳۷۹/۸/۹).</p>

استخراج مضامین پایه	متن
<p>- حل مشکلات جوامع اسلامی با قرآن ممکن است.</p> <p>- هر چه انسان با قرآن مأنوس شود می‌تواند مشکلات را مرتفع کند.</p>	<p>مشکلات هر جامعه‌ای با قرآن حل خواهد شد. با معارف قرآنی مشکلات حل می‌شود. قرآن راه‌حل معضلات زندگی بشر را به فرزندان آدم هدیه می‌کند؛ این وعده قرآنی است و تجربه دوران اسلام هم این را نشان داده که هر چه به قرآن نزدیک‌تر باشیم هر چه عمل قرآنی در میان ما چه در روح ما، چه در اعمال جسمانی ما چه در فرد ما، چه در اجتماع ما بیشتر شود، به سعادت، به حل مشکلات و معضلات نزدیک‌تر می‌شویم (دیدار با قاریان، ۱۳۹۱/۷/۳۰).</p>
<p>- سعادت بشر در گرو ظهور تمدن اسلامی است. داعیه ظهور تمدن نوین اسلامی با اتکا بر مبانی اسلامی و قرآنی ممکن است.</p>	<p>داعیه ما ایجاد تمدنی است متکی به معنویت، متکی به خدا، متکی به وحی الهی، متکی به تعلیم الهی، متکی به هدایت الهی، امروز اگر چنین تمدنی را ملت‌های اسلامی که بحمدالله بسیاری از ملت‌های اسلامی بیدار شده‌اند و به پا خاسته‌اند، بتوانند پایه‌گذاری کنند، بشر سعادت‌مند خواهد شد (دیدار با قاریان، ۱۳۹۱/۷/۳۰).</p>
<p>- افرادی که تلاش نکنند از معنویت و تقوا چیزی حاصلشان نخواهد شد.</p> <p>- نیل انسان به اهداف و مادیات و معنویات در سایه جهاد و تلاش.</p> <p>- ملت‌هایی به اهداف خود می‌رسند که تلاش کنند.</p> <p>- سود خدا برای کسانی است که مجاهدت و تلاش کنند.</p>	<p>به هیچ فردی به هیچ ملتی و به هیچ جمعیتی از خزانه غیب الهی هیچ چیز نمی‌دهند، مگر با تلاش و کوشش. ملت‌های تنبل و بی‌حال از افتخارات ملی نصیبی نخواهند برد. مجموعه‌های بی‌همت و بی‌کاره به خدمات و به شایستگی‌های بزرگ دست نخواهند یافت. افرادی که نخواهند تلاش کنند و زحمت بکشند در بازار معنویت و در سودای عشق و ایمان و تقوا و فضایل معنوی چیزی گیرشان نخواهد آمد. «لیس للانسان الا ما سعی». هم در دنیای مادی این‌طور است؛ یعنی ملت‌هایی که کار کنند فکر کنند، ابتکار کنند و سختی‌ها را تحمل کنند به امکانات مادی و رفاه و پیشرفت خواهند رسید و هم در میدان معنویات این‌گونه است. ملت‌هایی که تلاش کنند، مجاهدت کنند، ایثار کنند و از کار و فداکاری نترسند، خدای متعال به آنها همه چیز خواهد داد (۱۳۷۳/۶/۲۹).</p>
<p>- ظهور تمدن نیازمند مجاهدت دائم است.</p>	<p>جهاد مداوم نیاز همه است. همه پیشرفت‌ها، همه آماده‌سازی‌ها</p>

استخراج مضامین پایه	متن
<p>- مدامت در جهاد نیاز هر جامعه‌ای است.</p> <p>- هر نوع تنبلی در این زمینه باعث انزوای جامعه می‌شود.</p>	<p>به برکت مجاهدت دائم شده است. مجاهدت دائم همه‌اش به معنای رنج کشیدن نیست. جهاد شوق‌آفرین است. جهاد شادی و نشاط‌آفرین است. امروز که نیاز به این جهاد داریم اگر کسی بیاید به تنبلی و کسالت و انزوا و بیکاری و بیکارگی دعوت کنند، این‌ها می‌شود کفران نعمت الهی. «الی الذین بدلوا نعمت الله کفرا و احلوا قومهم دارالموار» این نباید بشود (۱۳۹۲/۲/۱۱).</p>
<p>- اسلام دارای ظرفیت لازم جهت نیل انسان به سعادت حقیقی است.</p> <p>- مجاهدت در کنار عقلانیت و عزت از پایه‌های اصلی جامعه است.</p>	<p>اسلام این توانایی را داشت و دارد که بشریت را به سعادت برساند، به کمال برساند و از لحاظ مادی و معنوی او را رشد دهد. پایه‌هایی که پیغمبر گذاشتند، پایه ایمان، پایه عقلانیت، پایه مجاهدت، پایه عزت، پایه‌های اصلی جامعه است (۱۳۹۰/۴/۹).</p>
<p>- ظهور شخصیت‌های علمی و دینی مانند امام باعث ایجاد حرکت‌های نوین در جامعه اسلامی می‌شود.</p>	<p>روزی که در جامعه و کشور ما صد نفر، پانصد نفر، هزار نفر شخصیت روحانی مانند امام وجود داشته باشند شما ببینید چه حرکت عظیمی در این جامعه به وجود خواهد آمد. وقتی در جامعه ما صدها نفر شخصیت دارای دانش دین و مسلط بر منطق و استدلال دینی در فلسفه و کلام و فلسفه جدید و محاجه با شبهه‌افکنان وجود داشته باشند، ببینید چه اتفاق عظیمی در جامعه می‌افتد. وقتی به وسیله همین مجموعه هزاران کتاب، مجله و مقاله‌های علمی در سطح دنیا با زبان‌های مختلف منتشر شود شما ببینید چه خورشید فروزانی از این نقطه عالم بر همه فضای فکری جهان بشری پرتو خواهد افکند. تحقق همه این امور میسر است (۱۳۸۵/۳/۲۲).</p>
<p>- شناسایی و رفع نیازها برای هر جامعه‌ای مهم است.</p> <p>- ابزارهایی لازم است تا نیازها رفع شود.</p> <p>- فکر و نیروی انسانی دارای ظرفیت تمدن‌ساز است.</p> <p>- رموز و تمدن‌سازی و سلطه بر سرنوشت خود تسلط بر علم است.</p>	<p>برای یک کشور خیلی مهم است که اولاً، نیازهای حقیقی و اساسی خودش را درست بشناسد و تصمیم بگیرد این نیازها را بر طرف کند؛ ثانیاً، ابزار برطرف کردن این نیازها را که در درجه اول فکر و نیروی انسانی است، در اختیار داشته باشد؛ این برای یک کشور خیلی مهم و تاریخ‌ساز است؛ این تمدن‌ساز است. فرق کشورهایی که می‌توانند سرنوشت خود و بلکه بخشی از دنیا را به دست بگیرند، با آن کشورهایی که مثل پر کاهی در</p>

متن	استخراج مضامین پایه
امواج سیاست‌های جهانی به این طرف و آن طرف می‌روند در همین است. کلید اصلی هم علم و بر اثر علم، فناوری است؛ بایستی آن کشور و ملتی که تصمیم دارد سرنوشت خودش را خودش بسازد و خودش خودش را به خوشبختی برساند این کلید را پیدا کند (۱۳۸۸/۸/۶).	
اگر در یک کشوری نیروی انسانی کار نباشد، ضعیف و غیرماهر باشد، یا فکر او و ذهن او دستخوش جریان‌های سیاسی گوناگون باشد، آن کشور فلج خواهد شد (۱۳۹۲/۲/۷).	<p>- قوت یک جامعه بر اساس نیروی کار ماهر و آماده‌به‌کار است.</p> <p>- عقب‌ماندگی کشور ناشی از ضعف نیروی انسانی تربیت‌یافته است.</p>

۴. تبدیل مضامین اولیه به مضامین فراگیر

در این بخش مضامین استخراج‌شده پایه از فرمایشات مقام معظم رهبری به مضمون‌های سازمان‌دهنده تبدیل می‌شوند و از طریق این مضامین بسترهای کشف و توصیف مضامین عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی فراهم می‌شود.

جدول شماره ۳. تبدیل مضامین پایه به مضامین سازمان‌دهنده

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده
<p>- ایجاد حکومت اسلامی مصداق عینی و کامل امر به معروف و نهی از منکر است.</p> <p>- نگاه کلان و نگاه جزئی در مسائل مختلف باید دیده شود.</p> <p>- مسیر درست اسلامی از طریق امر به معروف و نهی از منکر ممکن است.</p> <p>- طیف‌هایی در جامعه هستند که به دنبال فرصت جهت انحراف مبانی اسلامی هستند که این نگاه با امر به معروف و نهی از منکر عمومی خشتی می‌شود.</p> <p>- نقش امر به معروف و نهی از منکر در ایران اسلامی ضرورت دارد.</p>	<p>امر به معروف و نهی از منکر</p>
<p>- مسئله غدیر پاسخی قاطع در برابر منادیان سکولاریسم و عرفی شدن نظام سیاسی است.</p> <p>- تلاش دشمن این است که اسلام منهای روحانیت را در جامعه ترویج دهد که حاصل آن اسلام‌زدایی از جامعه است.</p> <p>- حضور فعال روحانیت در عرصه‌های مختلف انقلاب اسلامی باعث عقیم ماندن اهداف سکولاری دشمن شده است.</p>	<p>اجتناب و گذر از سکولاریسم</p>

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
	<p>- از جمله اهداف دیگر نظام‌های استکباری شعار جدایی دین از سیاست و تأکید بر عدم کارایی دین است.</p> <p>- وظیفه و تکلیف همگانی بر حفظ دو محور فوق است.</p> <p>- امام خمینی (ره) بنای جدایی دین از سیاست را از جمهوری اسلامی برکند و تفکر تعامل دین و سیاست را در ایران جایگزین کرد.</p>
دوری از تحجر	<p>- دین اسلام اقیانوس عظیمی است که در هر دوره و زمانی مطالب مفیدی را جهت حیات بشری تحویل انسان می‌دهد.</p> <p>- راه حذف جامعه از سکولاریسم و بی‌دینی، توجه به ارکان تفکر اسلامی است.</p> <p>- نوگرایی از ارکان تفکر اسلامی است.</p> <p>- عقلانیت از ارکان تفکر اسلامی است.</p> <p>- تفکر تحجرگرایانه تفکری غیراسلامی است که مانع پیشروی مبانی دینی جهت رسیدن به هدف اصلی است.</p>
	<p>- مسجد مرکز تفکر و عمل است.</p> <p>- مسجد محل ارتباط با خداست.</p> <p>- مسجد پایگاه اسلام است.</p> <p>- مسجد پایگاه جامع حیات بشری است.</p> <p>- مسجد انسان‌ساز است.</p> <p>- مسجد زمینه‌ساز صیانت اجتماعی، فرهنگی، سیاسی مسلمانان است.</p> <p>- مسجد سنگر شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی است.</p>
محوریت مساجد و نقش‌آفرینی اماکن مذهبی	
پرهیز از اختلاف‌های قومی بین مسلمانان و تمرکز بر وحدت‌گرایی	<p>- هوشیاری و بیداری نخبگان کشورهای اسلامی راهی جهت عبور از تنگه‌های اختلاف و نیل به وحدت جهت رسیدن به اهداف والاست.</p> <p>- اختلاف مانع رسیدن جوامع اسلامی به عظمت مد نظر دین است.</p> <p>- وحدت راه رسیدن جوامع اسلامی به سربلندی و پیشرفت و برافراشتن پرچم توحید است.</p> <p>- وحدت بر همه ضرورت‌ها اولویت دارد.</p>
خلوص در عمل	<p>- یکی از درس‌های اسلام برای حیات مسلمین مجاهدت خالصانه و مخلصانه است.</p> <p>- مجاهدت باید در راه الله باشد.</p> <p>- مجاهدت در راه خدا پایدار و ماندگار است.</p>
تجلی خودباوری	<p>- امت اسلامی باید تلاش کنند انحصار علمی، اقتصادی و سیاسی را از طریق</p>

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه	
	مجاهدت و خودباوری کنار بگذارند و خود مسلط بر امور شوند.	
	<ul style="list-style-type: none"> - نسیان و به انزوا رفتن هویت ملی یکی از مهم‌ترین مشکلات سر راه یک کشور است. - ساختن تمدن نیازمند باور و اراده است. - در دل باید اطمینان به خودباوری جهت ظهور تمدن شکل بگیرد. 	
توجه جدی به جوانان	<ul style="list-style-type: none"> - محور حرکت در هر جامعه‌ای قشر جوان است. - قشر جوان در رویکردهای مختلف سیاسی و فرهنگی و اقتصادی پیشرو هستند. - نیل به اهداف و آرمان‌های جمهوری اسلامی نیازمند جوان‌هایی است که دارای قدرت تفکر و تحرک و جسارت باشند. - قشر جوان در فضای رسیدن به آرمان‌ها و اهداف والای انقلاب اسلامی نقش کلیدی دارند. - رمز تحقق آرمان‌ها میدان‌دهی و توجه به جوانان است. - «ما می‌توانیم» رمز پیروزی بر موانع و مشکلات است. - جوانان دارای روحیه «من می‌توانم» هستند. - برپایی تمدن نوین اسلامی نیازمند ایجاد روحیه تحرک و نشاط در قشر جوان است. - رسیدن به قله‌های علمی نیازمند حضور فعال و نشاط‌آفرین جوانان است. 	
	<ul style="list-style-type: none"> - ایمان مهم‌ترین شاخص تمدن اسلامی است. - علم یکی از ارکان تمدن اسلامی است. - اخلاق یکی از شاخص‌های تمدن اسلامی است. 	
	توحیدگرایی	
	محوریت قرآن	<ul style="list-style-type: none"> ایمان و اخلاق و علم مسیر رهایی انسان از جهان‌بینی ظالمانه غرب است. توجه به وعده‌های الهی در قرآن زمینه‌ساز مقاومت و ایستادگی در برابر مشکلات است. - مشکل جوامع اسلامی دوری از قرآن است. - راهکار رفع موانع در جهان اسلام رجوع به قرآن است. - حلال مشکلات جوامع اسلامی با قرآن ممکن است. - هرچه انسان با قرآن مانوس شود، می‌تواند مشکلات را مرتفع کند. - داعیه ظهور تمدن نوین اسلامی با اتکا بر مبانی اسلامی و قرآنی ممکن است. - سعادت بشر در گرو ظهور تمدن اسلامی است.
اخلاص در عمل		<ul style="list-style-type: none"> - یکی از درس‌های اسلام برای حیات مسلمین مجاهدت خالصانه و مخلصانه است. - مجاهدت باید در راه الله باشد. - مجاهدت در راه خدا پایدار و ماندگار است.

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
مجاهدت انقلابی	- نیل انسان به اهداف و مادیات و معنویات در سایه جهاد و تلاش است. - افرادی که تلاش نکنند از معنویت و تقوا چیزی حاصلشان نخواهد شد. - ملت‌هایی به اهداف خود می‌رسند که تلاش کنند. - سود خدا برای کسانی است که مجاهدت و تلاش کنند.
	- مداومت در جهاد نیاز هر جامعه‌ای است. - ظهور تمدن نیازمند مجاهدت دائم است. - هر نوع تنبلی در این زمینه باعث انزوای جامعه می‌شود.
	- اسلام دارای ظرفیت لازم جهت نیل انسان به سعادت حقیقی است. - مجاهدت در کنار عقلانیت و عزت از پایه‌های اصلی جامعه است.
صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشر	- ظهور شخصیت‌های علمی و دینی مانند امام باعث ایجاد حرکت‌های نوین در جامعه اسلامی می‌شود.
تربیت نیروی انسانی متخصص	- شناسایی و رفع نیازها برای هر جامعه‌ای مهم است. - ابزارهایی لازم است تا نیازها رفع شود. - فکر و نیروی انسانی دارای ظرفیت تمدن‌ساز است. - رمز تمدن‌سازی و سلطه بر سرنوشت خود تسلط بر علم است.
	- قوت یک جامعه بر اساس نیروی کار ماهر و آماده‌به‌کار است. - عقب‌ماندگی کشور ناشی از ضعف نیروی انسانی تربیت‌یافته است.

بعد از استخراج مضامین پایه در مرحله اول و تحلیل مضمون، فضای لازم برای توصیف و تشریح مضامین مربوط به عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی در اندیشه اندیشمندان فراهم می‌شود. با بررسی مضامین استخراج‌شده و کدگذاری‌های لازم، شبکه مضامین تشریح و توصیف شدند و در انتهای این مرحله مجموعه مضامین مندرج در جداول تحلیل مضمون به صورت تحلیلی و نمودار شاخص شبکه مضامین ارائه می‌شود.

جدول شماره ۴. تبدیل مضامین سازمان‌دهنده به مضامین فراگیر

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
امر به معروف و نهی از منکر	عوامل مؤثر بر تمدن‌سازی نوین
پرهیز از اختلاف‌های قومی بین مسلمانان و تمرکز بر وحدت‌گرایی	اسلامی (عناصر تمدن‌ساز فرهنگ)

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده
اسلامی)	محوریت مساجد و نقش آفرینی اماکن مذهبی
	پرهیز از تحجرگرایی
	اجتناب و گذر از سکولاریسم
	خلوص در عمل
	تجلی خودباوری
	توجه جدی به جوانان
	توحیدگرایی
	محوریت قرآن
	اخلاص در عمل
	مجاهدت انقلابی
	صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشر
	تربیت نیروی انسانی متخصص

توصیف الگوها

در پژوهش حاضر تلاش شد با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون راهبردهای مقاوم‌سازی بُعد فرهنگی شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی با استفاده از رویکردهای تحلیل مضمون تبیین شود. در ابتدای امر نقل‌قول‌ها در قالب جدول قرار داده شد و در ادامه تلاش شد مضامین پایه از درون متن اصلی استنباط شود. در ادامه روند کار به این صورت بود که از مضامین پایه استخراج‌شده، مضامین فراگیر که همان عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی است، به دست بیایید. در انتهای کار نیز شبکه مضامین ترسیم شد که سازمان‌دهنده مباحث و استنباط‌های پایه‌ای است.

شکل‌گیری تمدن یکی از مهم‌ترین آرزوهای بشر در طول زندگی بوده است، تمدنی که زندگی انسان را در مسیر تعالی قرار دهد و امنیت و آسایش را برای او به ارمغان آورد. انسان بدون وجود تمدن روی پیشرفت و ثبات را نخواهد دید. دین‌های توحیدی نیز به دنبال این بودند که انسان را در مسیر تعالی و سعادت قرار دهند و یکی از راه‌ها برای سعادت دنیوی و اخروی انسان، شکل دادن تمدن است. یکی از اهداف اسلام ایجاد تمدن است؛ زیرا محوری

که می‌تواند جوامع اسلامی را در مسیر توسعه و سعادت قرار دهد تمدن‌سازی است. رهبر معظم انقلاب با درایت خویش و با درک مقتضیات زمان، همواره ضرورت توجه به مسائل نوین را در رأس برنامه‌های خود قرار داده است که یکی از آنها مسئله تمدن نوین اسلامی است که تحقق آن طبعاً ضرورت توجه به مسائل نوینی را می‌طلبد. از سوی دیگر، بهره‌مندی انسان‌ها از همه ظرفیت‌های مادی و معنوی که خداوند برای تأمین سعادت و تعالی آنان، در عالم طبیعت و در وجود خودشان تعبیه کرده است، همیشه مورد تأکید ایشان بوده است. در این خصوص، از مفاهیمی همچون محوریت قوانین قرآن، پاسخ‌گویی به نیازهای نوین بشر، ایجاد رفاه عمومی، استقرار عدالت، خلاص شدن از اقتصاد مبتنی بر ویژه‌خواری، دفاع از مظلومان عالم، امر به معروف و نهی از منکر، پرهیز از اختلاف‌های قومی بین مسلمانان و تمرکز بر وحدت‌گرایی، محوریت مساجد و نقش‌آفرینی اماکن مذهبی، پرهیز از تحجرگرایی، اجتناب و گذر از سکولاریسم، خلوص در عمل، تجلی خودباوری، توجه جدی به جوانان، توحیدگرایی، اخلاص در عمل، مجاهدت انقلابی، صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشر و تربیت نیروی انسانی متخصص به‌عنوان عناصر مؤثر و مهم تمدن‌ساز در فرهنگ اسلامی برای ایجاد تمدن نوین اسلامی در دیدگاه معظم‌له و سایر اندیشمندان اسلامی به‌عنوان عناصر مشترک یاد شده و به آنها توجه می‌شود.

نتیجه‌گیری

روش تحلیل مضمونی یکی از روش‌های کیفی است که می‌تواند از دل متن، مضامین مهمی را که در آن نهفته است آشکار کند. این روش که یکی از پایه‌ای‌ترین روش‌های کیفی است، می‌تواند در تحقیقات مختلف به کار گرفته شود.

در این پژوهش نگارندگان درصدد برآمدند تا با بررسی عناصر تمدن‌ساز فرهنگ اسلامی، از نقل‌قول‌ها، پیام‌ها و فرمایشات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون عناصر مختلف همچون امر به معروف و نهی از منکر، پرهیز از اختلاف‌های قومی بین مسلمانان و تمرکز بر وحدت‌گرایی،

محوریت مساجد و نقش‌آفرینی اماکن مذهبی، پرهیز از تحجرگرایی، اجتناب و گذر از سکولاریسم، خلوص در عمل، تجلی خودباوری، توجه جدی به جوانان، توحیدگرایی، محوریت قرآن، اخلاص در عمل، مجاهدت انقلابی، صدور احکام فقهی متناسب با نیازهای نوین بشر و تربیت نیروی انسانی متخصص نسبت به استخراج و تحلیل مضمون آنها اقدام کنند.

در همین راستا، ضمن بررسی‌های گوناگون و تهیه متن، مضامین پایه‌ای از متون آماده‌شده استخراج و از طریق کدهایی سازمان‌دهی و تحلیل مضامین آغاز شدند. در مرحله دوم مضامین پایه‌ای به مضامین سازمان‌دهنده و سپس به مضامین فراگیر تبدیل و از این طریق فضای لازم برای توصیف و تشریح مضامین مربوط به مؤلفه‌ها و الزامات فرهنگی شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری فراهم شد.

بر اساس بررسی‌های صورت‌گرفته در تحقیق، رهبر معظم انقلاب اسلامی، تمدن‌سازی اسلامی را مستلزم طی مراحل طی می‌دانند و به فرایند شکل‌گیری تمدن اسلامی اشاره می‌کنند که ایجاد انقلاب اسلامی، ایجاد نظام اسلامی، ایجاد دولت اسلامی، ایجاد کشور و جامعه اسلامی و ایجاد تمدن اسلامی، مستلزم فرایندی است که برای شکل‌گیری تمدن اسلامی باید طی شود. البته در بررسی بیانات و سخنان مقام معظم رهبری، عناصر دیگری همچون استقرار عدالت، حکومت مردمی، اخلاق‌مداری، خردورزی، علم‌آموزی و غیره که از عناصر فرهنگ اسلامی مورد نظر محققان برای شکل‌گیری تمدن هستند و در مدل مفهومی این پژوهش نیز به آن اشاره شده بود، به‌کرات به چشم می‌خورد که هرچند آگاهی کامل به همه آن موارد، نیازمند تحقیق و بررسی جامع است، ولی می‌توان پیشنهاد کرد برای دستیابی به تمدن نوین اسلامی، علاوه بر توجه به عناصر تمدن‌ساز به‌اثبات‌رسیده در این پژوهش، دیگر عناصر و عوامل مورد بررسی قرار گرفته و در صورت تأیید، از آنها نیز در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی بهره گرفته شود.

فهرست منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۸۹). تعریف‌ها و مفهومی فرهنگ. تهران: آگاه.
- آگوستین، سنت (۱۳۹۱). شهر خدا، ترجمه حسین توفیقی. قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب.
- ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۷۵). مقدمه، ترجمه محمد پروین گنابادی. تهران: علمی و فرهنگی.
- اسعدی، محمد مصطفی (۱۴۰۳). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران: معارف.
- اسلامی فرد، زهرا (۱۳۸۹). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام، قم: نشر معارف.
- اکبری، مرتضی؛ رضائی، فریدون، (۱۳۹۴). واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری. تهران: مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی و ایرانی.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۷). شرح چهل حدیث. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- پیروزمند، علیرضا؛ خورشیدی، محمد (۱۳۹۸). «مؤلفه‌های ساختاری تمدن‌سازی اسلامی (با رویکرد آینده‌پژوهی)»، فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، سال دوم، شماره ۱، شماره پیاپی ۳، مرداد ۱۳۹۸، صص ۳۵۸-۳۲۹.
- توین بی، آرنولد (۱۳۷۶). بررسی تاریخ تمدن، ترجمه محمدحسین آریا. تهران: امیرکبیر.
- جان‌احمدی، فاطمه (۱۳۸۸). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران: نشر معارف.
- جعفری، علامه محمدتقی (۱۳۷۳). فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو. تهران: علمی و فرهنگی.
- جندی، انور (۱۳۷۱). اسلام و جهان معاصر، ترجمه حمیدرضا آژیر. مشهد: آستان قدس رضوی.
- جهان‌بین، فرزاد؛ میرحسینی، فرشته (۱۳۹۶). «بررسی و مقایسه مؤلفه‌های تمدن‌ساز میان چهار کشور ج.ا.ایران، عربستان، ترکیه، مالزی»، مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال ششم، شماره ۲، شماره پیاپی ۲۲، شهریور ۱۳۹۶، صص ۹۲-۶۱.
- دورانت، ویلیام جیمز (۱۳۴۳). تاریخ تمدن (ج.۱: مشرق‌زمین گاهواره تمدن)، ترجمه احمد آرام. تهران: مؤسسه فرانکلین.
- رشیدی، بهروز (۱۳۹۱). فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران: تیا.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۸۴). کارنامه اسلام (چاپ نهم). تهران: امیرکبیر.
- شعبانی، غلام‌محمد (۱۳۸۴). ویژگی‌های مدینه فاضله از دیدگاه اسلام، قم: مرکز جهانی علوم اسلامی.
- عبدالملکی، هادی؛ نظامی‌پور، قدیر و عشایری، طاها (۱۳۹۷). «نظریه گذار تمدنی به مثابه راهبردی برای

- تحقق تمدن نوین اسلامی با تأکید بر بیداری اسلامی»، فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، سال اول، شماره ۱، تیر ۱۳۹۷، صص ۱۵۱-۱۱۵.
- لوکاس، هنری (۱۳۸۴). تاریخ تمدن (جلد ۱)، ترجمه عبدالحسین آذرنگ. تهران: سخن.
- مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی بین‌المللی (۱۳۷۴). مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی فرهنگ و تمدن اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۹). خدمات متقابل اسلام و ایران. تهران: صدرا.
- مقام معظم رهبری (۱۳۹۲). بیانات رهبری، ۱۴/۰۶/۱۳۹۲. www.khamenei.ir.
- مقام معظم رهبری (۱۳۹۷). بیانیه گام دوم انقلاب. سایت: www.khamenei.ir.
- مقام معظم رهبری (۱۴۰۱، ۱۴۰۲). بیانات رهبری، ۲۱/۲/۱۴۰۱ و ۲۶/۱۰/۱۴۰۲. www.khamenei.ir.
- ولایتی، علی‌اکبر (۱۳۸۴). پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران. تهران: وزارت امور خارجه.
- یاقوتی، ابراهیم (۱۳۹۸). «مؤلفه‌ها و راهکارهای تمدن نوین اسلامی در اندیشه‌های امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری(مدظله‌العالی)»، شاهد اندیشه، سال اول، شماره اول، تابستان ۱۳۹۸، صص ۱۳۷-۱۰۷.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). "Using thematic analysis in psychology". *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, 2006, Issue 2, pp. 77-101.
- Derakhshe jalal & et.al (2018). *Modem Islamic Civilization's Horizons in Sky of Ayatollah khamenei's Thoughts*, Tehran: Imam Sadiq University Publishing (In Persian).
- Kamali, Yahya (2018). "Methodology of content analysis and its application in public policy studies", *Quarterly Journal of Public Policy*, Vol. 4, No. 2, pp. 189-208 (In Persian).